

CSAPATGAZDÁLKODÁS ELMÉLETE, ELLÁTÁS-GAZDÁLKODÁS, KATONAI KÖZLEKEDÉS

A kiségitő gazdaságokról

Pály István ezredes

A történeti áttekinthetőség érdekében egy idézettel kezdem, amely a Magyar Néphadsereg hadtápfőnöke által 1955-ben jóváhagyott intézkedésből származik:

„1955. január 1-től engedélyezem, hogy a hadtápfőnökök az élelmezés változatosabbá tétele érdekében gazdaságokat szervezzenek, ezek eredményes vezetésével és a termelt cikkekkel néphadseregünk élelmezési ellátását feljavítsák.”

„Gazdaságok lehetnek:

- a) sertésnevelés és hizlalás,
- b) kertgazdaság.

A gazdaságokat úgy kell megszervezni, hogy ezek fenntartásához a honvédigazgatás terhére költség ne merüljön fel.”

Kiségitő gazdaságok¹ tehát 20 esztendeje működnek csapatainknál, intézeteinknél. Létrehozásuk célja – a fenti idézet alapján is – egyértelmű: központi erőforrások nélkül, a belső tartalékok felhasználásával feljavítani a személyi állomány élelmezését. A csapatok éltek a rendelkezés adat lehetőséggel és adottságaikkal, körülményeiknek megfelelően hozzákezdtek a gazdaságok megteremtéséhez. Az adottságokat, körülményeket azért kell hangsúlyozni, mert e tekintetben nagymértékű eltérés volt már akkor is. Ezért az „alapító” utasítás is kimondta, hogy gazdálkodás „csak azoknál az alakulatoknál engedélyezhető, ahol ehhez megfelelő adottság van. (Ahol lakóépületektől, egészségügyi körlettől, élelmezési blokktól távoli terület van az állatok elhelyezése, személyzet az állatok gondozására stb. A vezetőorvos véleményét ki kell kérni az állatok elhelyezésével kapcsolatban.)

Az alapszabályozás – utólag rekonstruálva – túlzottan keret jellegű volt, s ezt az alakulatok egyrésze ki is használta úgy, hogy annak tartalmát, célját helytelenül értelmezte. Túlméretezett nagyságú gazdaságokat hoztak létre, olymértékben, hogy csak a sorállomány kiképzési időn belüli foglalkoztatásával voltak képesek fenntartani, veszélyeztetve ezzel a harc készsültséget. Más egységek, intézetek egészen szélsőséges formáit alkalmazták a „kiségitésnek”, mint

¹ E megnevezés csak 1966. augusztus 1-től érvényes, itt csak a könnyítés érdekében alkalmazom.

például méhészet, mészégetés, bortermelés. E torzulások miatt már 1957-ben közbe kellett lépnie a felső hadtáp vezetésnek szabályozó utasítással, amely az előbbieket megállapítása mellett korlátozásokat határozott meg. Ezek lényege:

- a) maximálta a tartható sertésállomány számát (minden 25 fő után 1 db);
- b) megtiltotta az alaprendeletben meghatározott kereteken túl terjedő más gazdasági, esetleg ipari jellegű létesítmények fenntartását, szervezését, létesítését;
- c) egyértelműen megtiltotta katonai állományú személyek foglalkoztatását a gazdaságokban.

Hosszú, sok türelmet, munkát és meggyőzést igénylő folyamat volt amíg az illetékes végrehajtók meg is értették a lényeget, hogy a kisegítő gazdálkodás célja nem munkaerő felesleg lekötése, nem piacra termelés, hanem a belső tartalékok feltárása és céltudatos, a lehetőségekkel arányos mobilizálása, az adott egység szervezett katonai rendjének sérelme nélkül. Fokozatosan helyreállt a rend, amely alapjául szolgált a további fejlődésnek. Sajnos az eredményességről, a fejlődés üteméről 1963-ig nem állnak megbízható adatok rendelkezésre. Az akkori információs rendszer nem biztosította e vonatkozásban a tájékozottságot, ami természetesen a saját hibánk volt.

A gazdaságok működését átfogó jelleggel első ízben 1963-ban mértük fel. Ezután kialakításra került egy egyszerű adatgyűjtési forma, amelynek segítségével tevékenységük megfigyelhetővé, elemezhetővé vált, ugyanakkor biztosította a nagyobb ráhatás lehetőségét is.

Az első három (1963-65-ig) felmért esztendő legfőbb mutatói a következők (tisztai étkedék nélkül):

Év	Nyert termékek mennyisége, tonna	Meglevő állatok, termények értéke m. Ft	Haszon m. Ft	Egy főre jutó feljav, értéke	
				évi Ft	napi Ft
1963	356	3,7	3,5	63,30	0,17
1964	363	5,3	3,9	71,60	0,19
1965	1012	6,1	5,4	92,15	0,25

Az adatok folyamatosan emelkedő értékeket mutatnak, ami az egy főre jutó feljavítás jelzett összegeiből megállapítható. Az adatokkal kapcsolatban utalnom kell arra, hogy fejlődési tendencia érvényesülését bizonyító átlagok MN-szintűek, ebben az időszakban száznál több gazdaság adatait tartalmazzák, s így természetesen magukban rejtik a nagy átlagok hibáit.

A stabilizálódás, a növekvő eredmények, népgazdasági összefüggések és a néphadsereg belső helyzete arra ösztönözték a vezetést, hogy – az alapelvek bizonyos változtatásával – további lépéseket tegyen az eredményesség fokozása érdekében. A Magyar Néphadsereg hadtápfőnökének 1966 júliusában kiadott utasítása a következőket mondja (nem idézve, lényegre tömörítve):

- a gazdaságok a kitűzött célokat jól szolgálják. Amellett, hogy növelik az étkezésre fordítható összeget, új termékeket állítanak elő, hozzájárulva ezzel a társadalmi össztermeléshez;

- a bennük rejlő lehetőségek azonban korántsem merültek ki, a vezetésben spontaneitás mutatkozik;

- ezek miatt, az eredmények növelése érdekében, nagyobb gondot, *erőt és anyagi ráfordítást, tervszerűséget és tudatosságot* kell alkalmazni;

- a gazdaságossági és népgazdasági okokból a *saját tenyésztés* adta lehetőségeket maximálisan ki kell használni;

- nagyobb mennyiségben kell *szemestakarmányt* és különböző *takarmánytápokat* alkalmazni;

- a takarmány bázis megteremtéséhez, a személyi állomány zöldség és zöldfőzelék ellátásának javításához a *megelevő földterületeket célszerűbben és jobban* ki kell használni;

- ösztönző premizálási rendszert kell bevezetni;

- mezőgazdasági munkára - kiképzési és a napirendben megszabott kulturális szabad időn túl - *a sorállomány is igénybe vehető*;

- sertésállomány - a férőhely és a gazdaságosság határáig - *létszámhoz kötöttség nélkül* tartható.

A módosítások már az új gazdaságirányítási rendszerre, illetve a néphadseregben belüli új gazdálkodási formára való áttérés jegyeit viselik. Ezt bizonyítja, hogy 1968. január 1-vel e korrekciók ismételt megerősítésre kerültek (MNHF 10. sz. utasítása, 1968. február 28-án).

Az ösztönzésre tovább növekedtek az eredmények. 1966 és 1970 között a főbb jellemzők:

Év	Nyert termékek mennyisége, tonna	Meglévő állatok, termények értéke m. Ft	Haszon m. Ft	Egy főre jutó feljav, értéke	
				évi Ft	napi Ft
1966	1 400	8,6	7,8	119	0,32
1967	1 457	11	9,2	136	0,37
1968	1 816	13,5	9,9	148	0,40
1969	13 040	16,5	13,6	191	0,52
1970	2 394	16,7	12,1	188	0,51

A tett intézkedések tehát hatásosak voltak. Az egy főre jutó feljavítás napi értéke az 1963 évi 17 fillérről, a 70-es évek végére 50 fillér körül stabilizálódott, a növekedés mértéke 294⁰/₀, a gazdaságok, pontosabban a néphadsereg tulajdonát képező állatok, termények értéke pedig 425⁰/₀-kal (mintegy 4 m. Ft-ról csaknem 17 m. Ft-ra) emelkedett.

Az 1971-74-es esztendők adatai nem mutatnak jelentős eltérést az 1969-70-es évek eredményeitől:

Év	Nyert termékek mennyisége, tonna	Meglevő állatok, termények értéke m. Ft	Haszon m. Ft	Egy főre jutó feljav, értéke	
				évi Ft	napi Ft
1971	1 943	17,5	14	206	0,56
1972	2 300	16,1	12,8	193	0,53
1973	2 000	17,4	14,1	208	0,57
1974	1 892	17,7	15,4	209	0,57

A kisegítő gazdaságok működésének előbbieken vázolt történeti áttekintése alapján összegezőként megállapíthatók:

- alapvető céljukat teljesítik, fokozatosan növekvő jelentőséggel járultak hozzá a személyi állomány étellemezési ellátásához minőségi-mennyiségi vonatkozásban egyaránt;

- ha szerény mértékben is, de tehermentesítették a népgazdaságot azzal, hogy a csapatok sertéshús szükségletének egyrészt biztosították. Ez elérte a 70-100 napi szükségletnek megfelelő mennyiséget;

- hasznosították a földterületeket, hozzájárulva ezzel egyrészt az állatállomány fenntartásához, másrészt zöldfőzelék hozamukkal azon törekvés megvalósításához, amely a zöldség, zöldfőzelék fogyasztás növelését célozta;

- azzal, hogy a megtermelt élelmiszerek értéke gyakorlatilag beépült a mindenkori étellemezési norma összegébe, azaz növelte azt, lehetőséget biztosított a csapatok számára a nagyobb tartalékolásra, a nagyobb igénybevételek esetén, az átlagosnál erősebb fizikai és szellemi igénybevétellel járó feladatok végrehajtása során kiemelt színvonalú étellemezési ellátottságra.

Mint az eddigiekből kitűnik a kisegítő gazdaságok nem spontánul alakultak, fejlődtek, működésük szabályait nem önmaguk, vagy a csapatok alkották, hanem az adott időszak viszonyaihoz igazodva mindig a vezetés határozta meg a tennivalókat, természetesen támaszkodva azok kezdeményezéseire, felelősségére, növekvő gazdasági önállóságukra. Mindezt azért szükséges hangsúlyozni, mert a gazdaságok a kereteik közötti *felső határt igazolhatóan elérték produktumaikban, néhány éve azonos eredményességi színvonalon stagnálnak.* Úgy vélem, szükségszerűen elérkezett az idő ahhoz, hogy felmérjük a további lehetőségeket, döntsünk a tennivalókról. Ezért fel kell tennünk a kérdést: e vonatkozásban melyek azok a tényezők, amelyeket hasznosnak tartunk és erősíteni kívánunk, és fordítva, amelyeket helytelennek, amelyek megszüntetésére törekszünk. Ezek a törekvések azonban nem formálhatók tetszés szerint, azokat függvényszerűen szembesíteni kell a népgazdaságban és a néphadseregben érvényesülő tendenciákkal.

E tendenciák felvázolására e tanulmány kereteiben nem vállalkozhatom, az olvasók egyébként is ismerik a XI. kongresszus határozatát, népgazdaságunk és a hadsereg helyzetét, ha differenciált fokon is.

Melyek azok a körülmények, tényezők, amelyek befolyásolják a kisegítő gazdaságaink jövőjének meghatározását?

1. Belső tartalékaink felhasználása, a még meglevők feltárása és ésszerű hasznosítása változatlan, sőt fokozott kötelességünk.

2. A személyi állományról való gondoskodásnak, életkörülményük javításának egyik fontos komponense az ételmezési ellátottság színvonala.

3. Miként a népgazdaságban, a hadseregben is alapvető feladat, hogy leg-gazdaságosabban, a legnagyobb hozamokat érjük el.

4. A föld – nemzeti kincs. A szocialista fejlődés szükségessé teszi, hogy a földnek a hasznosítása is feleljen meg a társadalom, a közösségek egyetemes érdekeinek.

5. Az új haditechnikai eszközök belépésével és növekvő korszerűsödésével arányosan csökken a körelékek létszáma, csökken tehát a gazdaságokban foglalkoztathatók száma is.

6. A sorállományról való fokozott gondoskodásra, szabad idejük kultúrált, művelődésüket, pihenésüket szolgáló felhasználására való törekvés is – helyesen – behatárolják a lehetséges munkaerő ráfordítást a kisegítő gazdaságokban.

Nyilvánvalóan vannak még más faktorok, de e néhány is elegendő ahhoz a következtetéshez, hogy ösztönző és ezekkel szembenálló tényezők ütközése látható a csapatgazdaságok jövőjének meghatározásánál. Bizonyára ebből származnak azok a – szerencsére nem széles körben vallott – szélsőséges, hibás nézetek, amelyek közül az egyik szerint nagy erő- és eszközráfordítással, gyorsan fel kell fejleszteni e gazdaságokat szinte a korszerű, nagyüzemi gazdaságok színvonalára, a másik szerint radikálisan és minél előbb meg kell szüntetni azokat. Úgy vélem egyik nézetnek sincsenek reális dimenziói.

Öncélú lenne e cikk, ha szerzője nem vállalkozna arra, hogy – ha vázlatosan is – elmondja véleményét a problémáról.

Véleményem szerint a kisegítő gazdaságok belátható jövőjének meghatározásánál *rendező elv az a követelmény, hogy rendelkezésre álló forrásainkat, lehetőségeinket a teherbíróképesség, az ésszerűség határain belül, racionálisan, növekvő hatékonysággal fel kell használnunk.* Szerepük jelentős marad a csapatok önellátásában, nagyobb figyelmet fordítva e nagy tartalékot képező, „kis lehetőség” kiaknázására.

Hogyan lehet ezt elérni?

1. Be kell látni, hogy mennyiségi növekedésre nincs lehetőség, nincs is rá szükség, hogy az ételmezési normák reálértéke önmagában is biztosítja az optimális, legalábbis az optimálishoz egyre közelebb álló, színvonalas ellátást, hogy a kisegítő gazdaságok hozama bármikor felhasználható tartalékot jelent, hogy a ráfordítás-hatásfok arányán kell változtatni.

2. Ha ezt belátjuk, önként adódnak a teendők:

– a helyenként ma is meglevő, a csapat lehetőségeit meghaladó gazdaságokat be kell állítani az optimumra, létre kell hozni a rendelkezésre álló erő és a feladat egyensúlyát;

– ahol erre még lehetőségek vannak, azokat célirányosan fel kell használni;

– az élőmunka, a katonák szabad idejének kiméltése érdekében lényegesen fokozni szükséges a gazdaságok kiségekkel való ellátottságát (nem traktorokra, tehérgépkocsikra gondolok, ahogy ezt egy-két csapatnál tették);

- néhány követendő példa tapasztalatai alapján növelni kell a feldolgozott termékek arányát, a hűskészítmények mennyiségét. Ehhez létre kell hozni a szükséges feldolgozó bázist.

3. Jelentősebb mértékben kell élni a lehetőséggel - ami jelenleg is jogszerűen adott -, hogy a csapat szükségleteit meghaladó élősértéseket a katonacsaládok - különösen a nagycsaládok - részére értékesítsék. Ennek különösen nagy jelentősége van a távoli, elszigetelt helyőrségekben diszlokáló csapatoknál, intézeteknél.

4. Meg kell tanulni a gazdaságok legésszerűbb vezetését, fejlesztését tervszerű irányítását.

5. Célszerűnek látszik megvizsgálni, hogy azoknál a csapatoknál, ahol az egy főre jutó feljavítás összege meghaladta az optimális „küszöböt”, az ezen túl keletkező jövedelmet milyen más célokra, milyen módon lehetne átcsoportosítani, felhasználni. Az mindenesetre máris látható, hogy az egyik ilyen cél az étermi felszerelések kulturáltságának javítása lehet. Egyrészt pénzügyi tekintetben itt mutatkozik szűk lehetőség, másrészt az ételmezési ellátás célja nem merülhet ki abban, hogy pusztán a jóllakott katona elégedettségét váltsa ki, hanem az étkezés összes körülményeivel kapcsolatos általános elégedettséget is.

Véleményem szerint ezek a legközelebbi jövő legfontosabb tennivalói. Mind olyanok, amelyek strukturális változtatások, nagy anyagi ráfordítások nélkül a nagyobb hatékonyság irányába hatnak. A távolabbi feladatok részletezésére most nem vállalkozom. Több gazdaságpolitikai, katonai előjelzés és a saját tapasztalatok alapján azonban az máris nyilvánvalónak látszik, hogy:

a) a kisegítő gazdaságokat le kell majd választani a csapatoktól, tehermentesíteni azokat a termelés, az adminisztráció minden gondjától érdekeik sérelme nélkül;

b) egy, az egész hadsereget átfogó költségvetési üzembe integrálva - a lokális szétaprózottságot természetesen meghagyva - szükséges a gazdaságokat vezetni, fejleszteni, a megtermelt áruk értékét központilag kezelni, elosztani, megszüntetve ezzel azt a jelenlegi alapvető problémát, hogy a gazdálkodás tekintetében előnyös helyi adottságokkal rendelkező csapatok viszonylag jelentős „jövedelmi” többlethez jutnak, más alakulatok pedig semmihez. Ugyanis a föld amit megművelnek, az eszközök amivel dolgoznak nem a csapatok, hanem az állam tulajdona, amit a néphadsereg kezelésére bízott. Tehát arra kell törekednünk, hogy az elosztásban erősödjenek a csapatok érdekeit a néphadsereg érdekeivel helyesen egyeztető vonások.

Rövidsége törekedtem, s emiatt lehetséges, hogy a megeállapítások túl általánosnak tűnnek. A tények részletes bemutatása, az érvek, ellenérvek felsorakoztatása csak egy terjedelmes tanulmányban kaphatna helyet. A vázolt gondolatokkal orientálni akartam, és az általam helyesnek vélt teendők leírásával hozzájárulni a későbbi feladatok, a perspektíva megalapozásához.